



ارزش‌های زیبایی‌شناسی منظر در ارتباط با گردشگری (مطالعه موردی: مقبره تاریخی قیدار نبی خدابنده زنجان)

رضا شهری^{*۱}

۱- کارشناسی ارشد مهندسی معماری از دانشگاه آزاد اسلامی واحد بین‌المللی جلفا، خوی، ایران

*Rezashahri21@yahoo.com

پذیرش: مرداد ماه ۹۶

ارسال: خرداد ماه ۹۶

چکیده

قیدار نبی یا قیدار بن اسماعیل بن ابراهیم بنا به شواهد بحارالانوار جد سی ام پیامبر اسلام و به نقل تاریخ یعقوبی اسماعیل نبی دوازده پسر داشته که قیدار بزرگترین پسر او و پس از او جانشین پدر و پیامبری را به عهده داشته است. شهر خدا بنده واقع در شهرستان خدابنده از توابع استان زنجان می‌باشد. در حال حاضر ارتباط اصلی شهر از طریق مسیر منشعب از جاده ارتباطی ملی قزوین به آذربایجان شرقی میسر می‌شود. مجموعه قیدار نبی که در جنوب غربی شهر و در مجاورت کوهستان واقع شده است نیز از این شریان قابل دسترسی می‌باشد. و هدف کلی از پرداختن به آن شناخت و شناسایی ارزش‌های زیبایی‌شناسی منظر در ارتباط با گردشگری است. روش تحقیق به صورت توصیفی و تحلیلی انجام پذیرفته و همچنین با شیوه استلالی، به منابع و متون معتبر کتابخانه ای، استنادی و شبکه جهانی اینترنت نیز ارجاع شده است. یافته‌های تحقیق حاکی از این است که شناخت و ساماندهی محوطه و مقبره قیدار نبی با توجه به ارزش‌ها و عناصر بلافصل زیبایی‌شناسانه در منظر از قبیل طبیعی بودن، فضاهای باز تعریف شده، نگهداری و مراقبت و ادغام آن با ارزش‌های اکولوژیکی منظر طبیعی و توسعه مقبره از لحاظ بنای اقامتی و زیارتی و حذف الحاقات ناموزون و بی‌نظم و استفاده از کاربری‌های تأثیر گذار می‌تواند در اجرای صحیح طرح‌های راهبردی آتی و ساماندهی مجموعه برای جذب گردشگر کمک شایانی بنماید.

کلمات کلیدی: زیبایی‌شناسی منظر، گردشگری، مقبره تاریخی قیدار نبی، خدابنده زنجان.

۱. مقدمه

۱.۱. زیبایی‌شناسی

زیبایی‌شناسی یکی از رشته‌های فلسفه است که به عنوان نظریه تأمل در داوری‌های زیبایی‌شناختی و چستی زیبایی و نسبت آن با ادراک آن تعریف می‌شود [۱]. تجربه زیبا شناختی تجربه‌ای خوشایند و مطلوبی است که به زندگی ارزش و معنا می‌بخشد. این تجربه مبتنی بر تعمقی‌نشأت گرفته از درون موجود زنده است که سبب می‌شود او محیطش را بهتر درک کند؛ تجربه‌ای که در بین همه مردم و در هر زمانی مستلزم تمرکز بر برخی از جنبه‌های محیط اطراف و درون خود شخص

است. آنچه از نگرش افلاطونی به مقوله زیبایی بر می آید زیبایی مقوله ای بیرونی است. از قرن نوزدهم به بعد، با توسعه علم روانشناسی، مفاهیم زیبایی شناسی متحول شد و زیبایی در ارتباط با ادراک فرد دیده شد. از آنجایی که عوامل روانی و اجتماعی بر ادراکات انسان اثرات مهمی بر جای می گذارند، در احساس او از زیبایی نیز موثرند. چنانچه امروزه بسیاری معتقدند امر زیبا تماماً بصری و ظاهری نیست بلکه زیبایی ترکیبی از کیفیات است که در اثر گذاری بر عواطف، احساسات یا هوش انسانی، احساس لذت و خوشایندی را ایجاد می نماید. اسکری^۱، معتقد است هنگامی که ما چیزی را زیبا حس می کنیم رابطه مان را با آن چیز شخص یا صحنه تغییر می دهیم. هنگامی که چیزی را زیبا فرض می کنیم وارد پروسه ای رادیکال می شویم که تصوراتمان را راها می نماییم و تحولی در احساساتمان و ادراک روانی ناگهانی مان رخ می دهد و در نهایت در رابطه ای متفاوت از گذشته با دنیایی بیرونی قرار می گیریم [۲]. در تعریف وجوه نظری زیبایی شناسی مواردی چون تعادل، هویت، معنا، حس مکان، هماهنگی، کشش و وحدت بیان می شد که ترجمه آن در منظر به صورت رمزگرایی، مرکزگرایی، سلسله مراتب، تقارن، تداوم، تنوع و انعطاف پذیری است. جنبه های زیبایی شناسی فراتر از خصوصیات صرفاً ظاهری و بصری، سبکی و تزئینی است بلکه موضوعی مرتبط با ادراک و تجربیات چند لایه انسان از محیط است [۲].

۲.۱. زیبایی شناسی در منظر

با مروری بر پیشینه سکونت در می یابیم از ابتدای یکجانشینی و هنگامی که مجبور به گزینش سکونتگاه های برای خود شد، با زیبایی سر و کار پیدا کرد. این روند در طول تاریخ ادامه پیدا کرد و بشر در دوره های مختلف با نگرش زیبایی شناسانه متفاوت دست به تعامل با طبیعت پیرامون خود زد که حاصل آن پدید آمدن اشکال متنوع منظر شده است. زیبایی شناسی منظر تا پیش ازدوره مدرن، مبتنی بر کهن الگوهایی بود که نسل به نسل منتقل می شد و نطفه های اصلی و لایه های نخستین زیبایی شناسی بشر را شکل می دادند. بر اساس همین کهن الگوها در دوره ای در مقابل طبیعت و در دوره ای در راستای آن قرار گرفته است. مدرنیته با به ارمغان آوردن فضای باز آزاداندیشی و انسان مداری، بحثریایی شناسی را از دنیای سنت که نگاهی کل نگر، رمزگونه و مقدس به زیبایی داشت، وارد مرحله جدیدی کرد که حاصل آن شکل گرفتن ترها و آنتی ترهای بی شمار در قرن اخیر است. در فلسفه مدرن، اساس بر نگاه مخاطب است. چنانچه مارتین هایدیگر^۲ بیان می دارد که جهانی که ما می بینیم حاصل پروسه ادراک ما از جهان بینی است که اساساً از آن مستقل است. به عبارتی ما جهان بی کران بیرونی را در این پروسه، به ساحت زمان مند و قابل درک بدل می نماییم [۳]. این نگرش در برهه ای به نفی زیبایی تزئینی انجامید چنانچه، آدولف لوس^۳ و لوکوربوزیه^۴ لب به انتقاد تند از آن گشودند و پس از آن زیبایی شناسی مدرن نگرش کل گرا و چند مفهومی اش را از دست داد و به قید کالبد کشیده شد. در ادامه، برای جبران و فرونشاندن عطش طبیعت دوستی انسان ماشینی، گرایش های متفاوتی به وجود آمد که به محیط و فضای زندگی ماورای کالبد توجه کرد، یکی از این گرایش ها معماری منظر بود. فردریک المستد^۵، در این راستا دست به خلق فضاهای ارگانیک و طبیعت گرایانه ملهم از باغ های انگلیسی می زد. سنترال پارک طراحی شده بود که نیاز انسان گریزان از ماشین و پناه جستن به دل طبیعت در درون محدوده شهر برآورده کند [۴]. این عطش برای گریز از زندگی شهری نگرشی غالب را پدید آورد که حاصل آن زیبایی است که به بازنمایی طبیعت در محیط مصنوع می پردازد. در چند دهه اخیر، با گسترش مباحث پایداری به جنبه های اکولوژیک این نگرش شدت گرفت و موجب شکل گیری منظره پردازی جنبه های اکولوژیک آن است، ارائه الگوهای زیبایی شناسی برای آن امری سطحی تلقی می شود.

1 - Scarry Elaine

2 - Heidegger Martin

3 - Loos Adolf

4 - Corbusier Le

5 - Olmsted Law Frederick

۳.۱. گردشگری

لغت گردشگری^۱ از کلمه tour به معنای گشتن اخذ شده که ریشه در لغت لاتین turns به معنای دور زدن، رفت و برگشت بین مبدا و مقصد و چرخش دارد که از یونانی به اسپانیایی و فرانسه و در نهایت به انگلیسی راه یافته است. در فرهنگ وبستر گردشگری به سفری که در آن مسافرتی به مقصدی انجام می گیرد و سپس بازگشتی به محل سکونت را در بر دارد، اطلاق می گردد. در فرهنگ لغت لانگمن گردشگری به معنای مسافرت و تفریح برای سرگرمی معنا شده است. در فرهنگ لاروس گردشگری به معنای مسافرت برای تفریح (لذت یا رضایت) آمده است [۵].

"گردشگری عبارتست از فعالیتهای افرادی که برای استراحت، کار و دیگر دلایل به خارج از محیط معمول خویش سفر کرده و حداکثر برای یکسال و حداقل برای ۲۴ ساعت در آنجا اقامت می کنند. گردشگری دارای انواع بومی، درون مرزی و برون مرزی است. از ترکیب این سه نوع، انواع دیگری از گردشگری حاصل می گردند." و "گردشگری عبارت است از فعالیتهای افرادی که برای استراحت، کار و دلایل دیگر به خارج از محیط سکونت معمول خویش سفر کرده، حداکثر برای یک سال متوالی در آنجا اقامت می کنند" [۵].

گونه شناسی گردشگری از نظر موضوع در ادامه ارائه شده است:

۱. گردشگری فرهنگی و هنری (گردشگری میراث فرهنگی) ۲. گردشگری قومی - اجتماعی ۳. گردشگری علمی - آموزشی ۴. گردشگری درمانی ۵. گردشگری در طبیعت (دریا، برف، کوهنوردی، جنگل، زمینهای کشاورزی و ...) ۶. گردشگری ورزشی با توجه به ویژگیها و پتانسیلهای محیطی پژوهش حاضر، ضروری است الگوی فضایی گردشگری شهری را معرفی نموده و با ویژگی های آن آشنایی لازم حاصل گردد. یکی از الگوهای فضایی که گردشگری در چهارچوب آن عمل می کند، گردشگری شهری است. نواحی شهری به دلیل آنکه جاذبه های مختلف تاریخی و فرهنگی بسیاری دارند، غالباً مقاصد گردشگری مهمی محسوب می شوند. شهرها عموماً جاذبه - های متنوع و بزرگی شامل: موزه ها، بناهای یادبود، سالنهای تئاتر، استادیومهای ورزشی، پارکها، شهرسازی، مراکز خرید، مناطقی با معماری تاریخی و مکانهایی مربوط به حوادث مهم یا افراد مشهور را دارا هستند که گردشگران بسیاری را به خود جذب می کند [۶].

فرهنگ "مجموعه باورها، دانش ها، معارف، و آداب و رسوم و ارزش هایی است که جامعه ای بر مبنای اعتقادات خود آن را تکامل بخشیده و بر اساس آن مجموعه مشی می نماید، و در این روند، هدف او رسیدن به تعالی و تکاملی است که جهان بینی اش برای او تعریف و تبیین نموده است" [۷].

گردشگری در عصر حاضر در پی تنوع و کیفیت بهتر است، باید توجه داشت که در گذشته ای نه چندان دور اکثر گردشگران به دنبال لذت و تفریح محض بوده اند، در حالیکه در عصر پیدایش گردشگری فرهنگی و گردشگری محیط زیست و غیره، بخش زیادی از گردشگران در کنار لذت جویی به دنبال آموختن، دانستن، تجربه اندوختن و درک فرهنگها و محیطها و اسرار طبیعت و یا رفع نیازهای روحی هستند. بنابراین عمق بخشیدن به اهداف مسافرت خواست گردشگر شده که باید خواست موسسات گردشگری هم بشود. منشور گردشگری فرهنگی طی انتشار بیانیه ای اهداف زیر را مدنظر دارد:

۱. تشویق و تسهیل کار متصدیان حفظ و مدیریت میراث (میراث فرهنگ مادی و معنوی) به منظور نشان دادن اهمیت میراث به جامعه میزبان و بازدید کنندگان.

۲. کمک به پیشرفت صنعت گردشگری برای حمایت و اداره گردشگری به شیوه هایی که میراث و فرهنگهای زنده جامعه میزبان را محترم شمارد و آن را اصلاح کند.

۳. تسهیل و تشویق گفتگو میان طرفداران محیط زیست و متولیان صنعت گردشگری درباره اهمیت و شکنندگی مکانهای میراث، مجموعه ها و فرهنگهای زنده برای دستیابی به آینده ای پایدار برای آنها.

۴. تشویق تدوین کنندگان طرحها و سیاستها برای شکل دادن به اهداف و راهبردهای جامع و قابل اندازه گیری مرتبط با ارائه و تبیین مکانهای میراث و فعالیتهای فرهنگی در زمینه حفظ و نگهداری از آنها [۸].

شکل گیری گردشگری فرهنگی در هر منطقه به امکانات محل و ارائه جذابتهای موجود، پشتیبانی محلی و منطقه ای از گردشگری فرهنگی در مفهوم ساختار اجتماعی و سازمانی و شکل دادن به یک چشم انداز فرهنگی است. افزایش آگاهی ساکنان پیرامون فواید و مضرات گردشگری می تواند مفید باشد. به طور کلی گردشگری فرهنگی در هر منطقه می تواند از آثار زیر رونق یابد: [۹].

- دوباره کشف کردن و اهمیت یافتن امتیازات و آثار فرهنگی گمشده ساکنان محلی،
- امکان تشخیص و توسعه آگاهیهای منطقه ای در بعد فضایی و هویت فرهنگی و توسعه فزاینده،
- یک احساس خوب به یک فرهنگ،
- ایجاد زیربنای اقتصادی در یک دوره بلند مدت،
- افزایش تعاملات اجتماعی میان اهالی بومی و گردشگران منطقه،
- افزایش اشتغال در یک اقتصاد در حال رکود،

"گردشگری به عنوان یک امر فرهنگی در دو سوی جریان گردشگری در یک مکان، تعاملها و تبادلهای را سبب می شود و با انسانها، انگیزه ها، خواسته ها، نیازها و آرزوهای آنها که منبعث از فرهنگ جامعه است در ارتباط است. توسعه گردشگری به عنوان پدیده فرهنگی موجب می شود که فرصت کافی برای تبادل فرهنگی بین گردشگر و جامعه میزبان بوجود آید. بر این مبنا آنان می توانند یکدیگر را بهتر درک کرده، به فرهنگ هم احترام بگذارند. فرهنگ به عنوان نظام نمادهایی تلقی می شود که یک جامعه می آفریند و به کار می برد تا خود را سامان دهد و به این واسطه کنش متقابل را تسهیل نموده، رفتارها را قاعده مند سازد" [۱۰].

"مهمترین بخش گردشگری فرهنگی، تاریخی یک جامعه به میراث تاریخی آن باز می گردد شامل بازدید از موزه ها، بناهای تاریخی و باستانی، قصرها، یادمانهای تاریخی، بناهای معماری سنتی، محلهای مرتبط با وقایع و شخصیتهای مهم تاریخی و گورستانهای قدیمی است" [۱۱]. "میراث مهمترین بخش صنعت گردشگری به عنوان منابعی پویا و چندکارکردی و تبلوری از تمدن و فرهنگ تاریخی ملت ها، که مولفه های گوناگون فرهنگی، تاریخی و اخلاقی دارد، برای گردشگران گوناگون به ارث گذاشته است" [۱۲].

۲. روش تحقیق

روش تحقیق به صورت توصیفی و تحلیلی انجام پذیرفته و همچنین با شیوه استلالی، به منابع و متون معتبر کتابخانه ای، استنادی و شبکه جهانی اینترنت نیز ارجاع شده است و درصدد توسعه دانش طراحی و برنامه ریزی در محله های اصلی جهت ارتقای روابط شهروندی و شناخت ارزش های زیبایی شناسی منظر از قبیل دسترسی های ارتباطی، شناخت کالبدی، ادراکی و بصری، زیست محیطی، اکولوژیکی و تناسب کاربری ها با بافت تاریخی مقبره قیدار نبی خدا بنده زنجان است. در تحقیق حاضر براساس برداشت های انجام شده از مشاهدات عینی، عکس برداری، کروکی و طراحی های دستی انجام شده و تحلیل آنها سعی درر شناساندن ارزش های زیبایی شناسانه در محوطه و پیرامون بنای تاریخی را داشته، که در صورت رعایت معیارهای مربوطه محوطه و بنای تاریخی مورد نظر امکان توسعه و گسترش از لحاظ کیفیت ابنیه و فضاهای طبیعی اطراف را از نظر جذب گردشگر دارا می باشد.

۳. پیشینه پژوهش

مطالعات و تجارب صورت گرفته در زمینه نوسازی و بهسازی بافت های شهری، نشان دهنده تکامل رویکرد های متداول نوسازی شهری با محوریت تجدید حیات بافت های آسیب دیده در مقیاس محله و با تاکید بر مشارکت مردم است [۱۳]، [۱۴]. در این راستا، تبیین جایگاه مشارکت در طرح های احیای بافت های آسیب دیده و دست یابی به فرایندی کاربردی در جهت بهره گیری از مشارکت مردم در فرایند بازآفرینی، نیازمند شناخت، تحلیل و ارزیابی طرح هاست. متأسفانه در طی سالهای اخیر مطالعات و مشارکتی در زمینه احیاء و بازنده سازی ارزش های تاریخی در محوطه و مقبره تاریخی قیدار نبی خدایه زنجان انجام نشده است. این مکان با جاذبه های اکولوژیکی و منظر طبیعی پتانسیل پیشرفت و توسعه در این زمینه را دارد.

مومنین و همکاران (۱۳۹۳) [۱۵]، در مقاله نقش منظر شهری در بازآفرینی بافت های تاریخی با بررسی نمونه های موردی مجموعه ای از اقدامات مؤثر در بازآفرینی بافت های تاریخی در قالب جداول تحلیلی قرار می گیرد و درنهایت، اهمیت توجه به منظر شهری در بازآفرینی بافت های تاریخی آشکار می گردد که سبب حفظ سرمایه اجتماعی، انسجام اجتماعی، توجه به نیازهای متنوع و متعدد ساکنین در حال و آینده، فراهم آوردن شرایط زندگی سالم، ایجاد عدالت اجتماعی و تعهد و احساس مسئولیت در افراد می باشد را بعنوان راه حلی در برخورد با این بافت ها مطرح نمود. چرا که اگر مردم محیطی را متعلق به خود بدانند، در نگهداری آن کوشا تر خواهند بود. شهری و مرسل (۱۳۹۴) [۱۶]، در مقاله منظر شهری بافت های فرسوده و تاریخی (مطالعه موردی: محله امامزاده اسماعیل (ع) میانه)، نتایج نشان می دهد که اجرای طرح های توسعه شهری در میانه بدون نگرشی همه جانبه در ساماندهی فضایی و بدون هماهنگی با ارکان و عناصر پیرامون انجام گرفته که باعث آسیب رسیدن به بافت تاریخی و منظر شهری و تأثیر منفی بر ساکنان شهر شده است. یوسف زاده و همکاران (۱۳۹۱) [۱۷]، معیارهای مرمت منظر محوطه های تاریخی و طبیعی با تأکید بر محوطه بیستون کرمانشاه به این موارد اشاره کرده اند که صرفاً با مرمت تمامی لایه های موجود در منظر و درک رابطه بین آنهاست که می توان به احیای جامع محوطه های تاریخی و طبیعی دست یافت. حناچی و فدائی نژاد (۱۳۹۰) [۱۸]، تدوین چارچوب مفهومی حفاظت و بازآفرینی یکپارچه در بافت های فرهنگی- تاریخی، به حفاظت و بازآفرینی یکپارچه پرداخته اند. امین زاده و رضاییگی ثانی (۱۳۹۱) [۱۹]، در مقاله ارزیابی جایگاه مشاکت در طرح های منظر شهری به منظور ارائه فرایند مناسب بازآفرینی بافت های آسیب دیده، منظر محله اتابک شهر تهران را بررسی نموده اند. نتیجه اجرای طرح منظر شهری محله اتابک از هم گسیختگی سازمان فضایی سنتی بافت، ایجاد فضاهای بدون دفاع و رها شده و ترک محله توسط ساکنین بومی است که به دنبال خود بی اعتنایی مضاعف به مدیریت شهری در جلب مشارکت مردم را سبب شده است. همتی (۱۳۹۵) [۲۰]، به زیبایی شناسی پایداری، نسبت زیبایی با پایداری محیط اشاره دارد که یکی از چالش های پیش روی توسعه پایدار، دستیابی به الگوهایی برای تعامل پاینده میان محیط های انسان ساخت و طبیعت پیرامون است.

۴. مطالعه موردی: مقبره تاریخی قیدار نبی خدایه زنجان

۱.۴. شناخت بستر طرح

شهر خدا بنده واقع در شهرستان خدابنده از توابع استان زنجان می باشد. در حال حاضر ارتباط اصلی شهر از طریق مسیر منشعب از جاده ارتباطی ملی قزوین به آذربایجان شرقی میسر می شود. این مسیر پس از گذر از شهر زنجان در امتداد خود به سمت استان قزوین به سمت جنوب غربی منشعب شده و پس از گذر از شهر خدابنده به سمت زرین رود در جنوب شهرستان خدابنده امتداد می یابد (تصاویر ۱ و ۲). جاده یاد شده در واقع استخوان بندی اصلی شهر خدابنده را نیز تشکیل می شود و در واقع شریان اصلی ارتباط درون شهری می باشد. مجموعه قیدار نبی که در جنوب غربی شهر و در مجاورت کوهستان واقع شده است نیز از

این شریان قابل دسترسی می باشد. دسترسی های اصلی این مجموعه از طریق دو خیابان منشهب از شریان اصلی شهر و محدوده مقبره می باشد که در تصاویر ۳ و ۴ زیر قابل مشاهده است.

با عنایت به اسناد و مدارک موجود پیشینه تاریخی این بنا بسیار روشن است. نخستین و قدیمی ترین سند، متعلق به سال ۷۱۹ هجری قمری است. مرحوم علامه مجلسی در «بحار الانوار» در ذکر اجداد پیامبر گرامی اسلام (ص) به نقل از برخی کتاب ها نوشته شده است: حضرت قیدار (ع)، جد سی ام رسول اکرم (ص) است. در تاریخ یعقوبی آمده است: حضرت اسماعیل دوازده پسر داشت که بزرگترین آنان حضرت قیدار (ع) بود. پس از وفات حضرت اسماعیل در ۱۳۰ سالگی و دفن او در حجر، حضرت قیدار (ع) جانشین پدر می شود و مردم را به توحید دعوت می کند. برخی گفته اند: حضرت قیدار (ع)، یعنی سیاه پوست، پسر دوم اسماعیل است. او پدر مشهورترین قبایل عرب بود. بلاد و مملکت ایشان نیز، قیدار خوانده شده است. مرقد آن حضرت، در شهرستان خدابنده در استان زنجان قرار دارد.

بنای بقعه قیدار نبی (ع)، در وضعیت کلی پلان مربع مستطیل دارد طول آن ۱۴۰۵ متر و عرض آن ۸۰۳ متر می باشد و از سه بخش تشکیل گردیده است. بخش نخست به عنوان فضای مقدماتی ورود تعبیه شده و سپس دو فضای گنبد دار پشت سر هم قرار گرفته اند. بقعه ابتدا بر روی سه ردیف سنگ سبز تراشیده بنا گشته و سپس تار و پود بنا را آجرهای ختایی تشکیل داده است. سقف ایوان از نوع چفت های پنج و هفت تند بوده و سقف فضای دوم را عرقچین پوشش نموده، که بلاواسطه بر جرزهای جانبی قرار گرفته است که زیر این فضا سردابه ای برای گذاشتن اجساد امانتی در نظر گرفته شده است، فضای سوم به عنوان شبستان اصلی آرامگاه می باشد که مزار در آن قرار دارد و بر فراز آن گنبد زیبایی به روش دو پوششی استوار گشته است. گنبد این بنا در نوع خود بی نظیر و منحصر به فرد است و در یک تقسیم بندی کلی آن را در ردیف گنبدهای "رک" می توان طبقه بندی کرد (تصویر ۵).

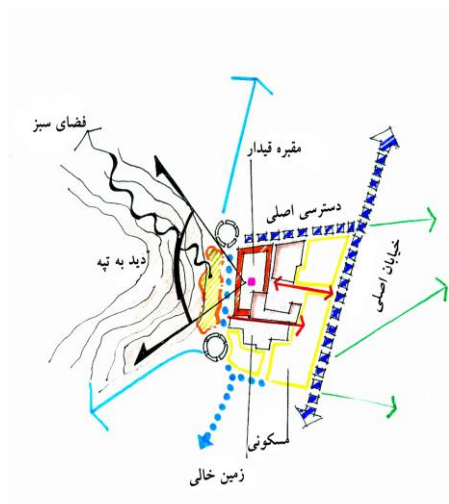
گنبد و بنا از نمای بیرونی فاقد تزئینات و کاشی کاری می باشد. تزئینات عمده بنا در قسمت داخلی است. ابتدا تا ارتفاع یک متری از کف دور تا دور بنا با کاشی های شش گوش فیروزه ای، بنفش، سیاه و سفید پوشانده شده و سقف شبستان گنبد دار با گچبری های بسیار زیبایی تزئین شده است. ترکیب کلی تزئینات از موتیفی به نام شمسه با کاربردی منشعب شده و خطوط آن به نوبه خود تصاویر را محدود می کند. گچبری ها از گل و بوته، لچک و ترنج، تصویر خیالی ملائک، درخت زندگی همراه با پرندگان بسیار زیبا طراحی و اجرا شده است و تمامی تزئینات با دورنگ آبی و طلایی قلم گیری شده اند. کل این بقعه را زائرسرای بزرگی با پلان مستطیل محصور کرده که این سبک تقلید ناقصی از صحن مساجد به روش چهار ایوانی می باشد. به استثنای ضلع شرقی این محوطه که طاق نما است، در بقیه اضلاع حجراتی به عنوان محل سکونت زائرین احداث شده است که امروز به عنوان کلاس های درس حوزه علمیه بقعه قیدار نبی استفاده می شود. حجرات ضلع غربی دو طبقه بوده که زیرزمین آن جهت استفاده احشام در نظر گرفته شده بود. ورودی اصلی این محوطه در ضلع جنوبی تعبیه شده که با دو برج کنترل می شود و زنجیر عدالت نیز برای تظلم مردم در آن آویزان است (تصویر ۶). کتیبه ها و شیوه های تزئینی بنا گویای آن است که سازه های معماری آن بایستی در دوران های مختلفی ساخته شده باشد که از جمله قدیمی ترین کتیبه برجای مانده در ضلع جنوبی صحن گنبد دار به تاریخ ۷۱۹ هجری قمری متعلق می باشد که به تجدید ساخت آرامگاه توسط بلغان خاتون همسر غازان خان ششمین سلطان ایلخانی اشاره می کند و کتیبه ای دیگر در همان صحن که به شرح انجام تعمیرات بنا توسط تیمورخان به سال ۷۵۱ هجری قمری می پردازد. آرامگاه قیدار نبی با میانسرای دارای گنبد ناقوسی شکلی است با کاربردی زیبا که در سطوح داخلی مزین به نگاره های گیاهی و جانوری گچ بری شده ای می باشد (تصویر ۷).



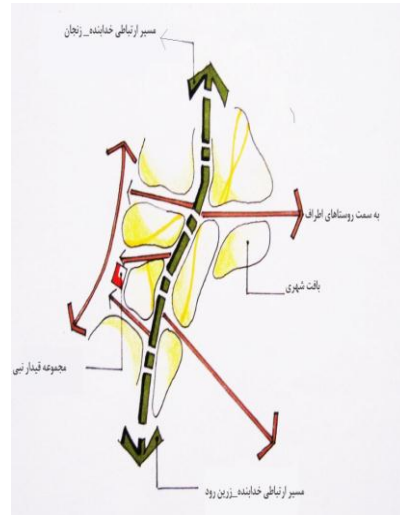
تصویر ۲- موقعیت قرارگیری بنا در شهرستان خداآبند



تصویر ۱- موقعیت شهرستان خداآبند در استان زنجان



تصویر ۴- موقعیت کلی و مسیرهای دسترسی اصلی بنای مورد نظر



تصویر ۳- مسیرهای دسترسی اصلی ارتباطی



تصویر ۶- ورودی اصلی مجموعه مقبره قیدار



تصویر ۵- نمایی از شبستان اصلی آرامگاه و گنبد دوشنبه در ردیف گنبد های رک

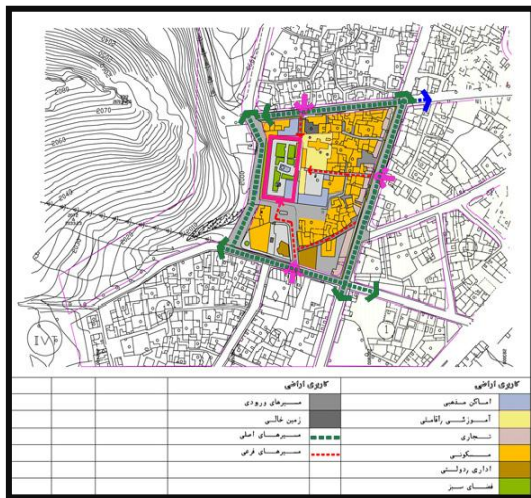


تصویر ۷- محوطه بیرونی و گنبد ناقوسی شکل مجموعه قیدار نی

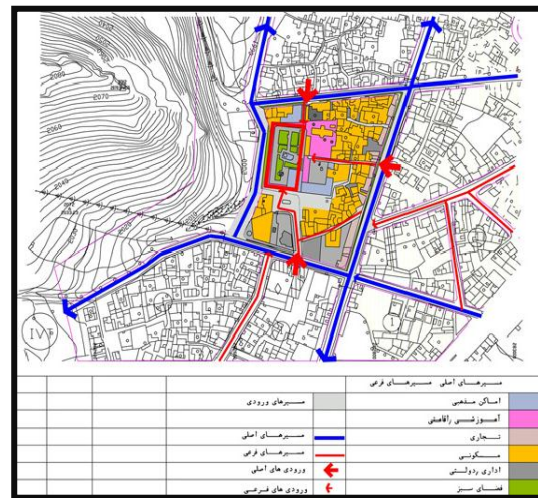
۵. بحث و یافته ها

۱.۵. کاربری های تأثیر گذار

در حال حاضر محدوده مورد مطالعه دارای کاربری های مذهبی، شامل حسینیه، مسجد جامع، مسجد جدیدالتأسیس، مجموعه مقبره و محوطه آن و همچنین بناهای مسکونی می باشد. مؤثرترین کاربری ها در مجموعه بناهای مذهبی می باشند که عبارتند از مسجد جامع و حسینیه و مسجد واقع در درون مجموعه. این عناصر در صورت ساماندهی و ارتقای کیفی در مجموع می تواند یک نقش جاذب جمعیت و مهم را ایفا کند. در وضعیت کنونی مجموعه و کاربری های اطراف آن فاقد نظم کالبدی و زیبایی بصری بوده و کمبودهای زیادی را به عنوان یک مجموعه فرهنگی مذهبی و تاریخی دارا می باشد. به طور کلی می توان گفت مهمترین کاربری های سازگار با این مجموعه عبارتند از اقامتگاه برای زائران و بازدید کنندگان، نمایشگاه و موزه و محل عرضه محصولات فرهنگی، کاربری های خدماتی زائران مانند اغذیه فروشی و سرویس های بهداشتی (جدول ۱) و (تصاویر ۸ و ۹).



تصویر ۹- کاربری ها و معابر بافت اطراف (مأخذ: مهندسین مشاور پندار پایدار،



تصویر ۸- درجه بندی معابر پیرامون اثر

[۲۱] (۱۳۸۹)

جدول ۱- کاربری های بافت پیرامون اثر

سرویس بهداشتی	آموزشی	اداری	درخت	بایر (واحد)	در حال ساخت	تجاری	مسکونی	
-	-	-	۸	۵	۲	۱۳	۱۲	خیابان حسینیه
-	-	-	۲۰	۳	-	۵۱	۸	خیابان امام
-	-	۲	-	۱	-	۱	۳	خیابان نیروی انتظامی
۱	۱	-	۱	۱	۱	۱	۱۲	کوچه مسجد جامع
-	-	-	۴	۴	-	-	۱۶	کوچه های پیرامون
۱	۱	۲	۳۳	۱۴	۳	۶۶	۵۲	جمع

۲.۵. ارزش های زیبایی شناسی منظر

درک زیبایی شناسی از محیط شهری اساساً بصری و وابسته به زیبایی است (برای مثال شامل آگاهی از حرکت همه قسمتهای بدن)، با وجود این تجربه محیطهای شهری همه حسهای ما را در بر می گیرد و در بعضی شرایط شنوایی، بویایی و بساوی می توانند مهمتر از بینایی باشند.

تشخیص این موضوع مهم است که سلیقه و ذوق کلی عموم برای محیطهای ویژه گسترده تر از ملاک و معیار زیبایی است. جک نصر^۷ پنج خصوصیت از محیطهای دوست داشتنی را مشخص می کند [۲۲].

- ۱- طبیعی بودن: محیطهایی که طبیعی هستند یا جاییکه طبیعت بر عناصر ساخته شده غلبه دارد.
 - ۲- نگهداری و مراقبت: محیطهایی که مراقبت و نگهداری شده و به آنها توجه می شود.
 - ۳- فضای باز و تعریف شده: ترکیبی از فضای باز تعریف شده با دور نماها و دیدهایی از عناصر خوش آیند.
 - ۴- محتوا و معنی تاریخی: محیطهایی که ارتباطات و پیوستگیهای مطلوب را ایجاد می کند.
 - ۵- نظم: بر حسب ترکیب، یکپارچگی، خوانایی، وضوح و تشابه.
- اسمیت^۸ اظهار می دارد که ظرفیت درک شهودی ما برای درک زیبایی چهار جزء مشخص دارد که بر زمان و فرهنگ برتری دارد (فرا تر از زمان و فرهنگ است).

۱) حس تشابه، همسانی و الگو: تشابه شامل بعضی شباهتها در عناصر است و وجود همزمان پیچیدگی (برای مثال یک حجم از جزئیات بصری و اطلاعات) و الگوها را پیشنهاد می کند (تصویر ۱۰).

۲) درک ضرباهنگ: در حالیکه ضرباهنگ با تشابه فرق دارد ضرباهنگ بخاطر تاثیر قوی اش، بر روی یک تکرار سخت تر تکیه می کند. حظ بصری برای مثال از عناصر دارای ضرباهنگی ریشه می گیرند که متنوع اند و در طیف متفاوتی از نوع ساده تا سیستمهای تکرار شده پیچیده تر قرار می گیرد.

۳) درک تعادل و وحدت: در حالیکه بتوانیم بطور کلی تعادل بصری را تصور کنیم، تعریف کردن آن بطور دقیق مشکل است. تعادل نوعی از نظم است که بطور کلی به هماهنگی در میان قسمتهایی از یک محیط یا منظره بصری مربوط می شود. تعادل همچنین می تواند در مناظری که پیچیده و ظاهرا بی نظم هستند تشخیص داده شود و در بسیاری موارد بندرت بصورت آنی آشکار می شود و ممکن است در طول زمان خود را نشان دهد. اگرچه تقارن می تواند یک ابزار قدرتمند برای رسیدن به تعادل باشد ترکیبهای متقارن می توانند مکانیکی و هدایت شده بنظر آید یک ترکیب متقارن ممکن است از عناصر تقارن استفاده کند که در راههای پیچیده ترو جذابتر به تعادل بصری برسد. همچنین تعادل می تواند در ترکیبهای خیلی پیچیده رنگها، بافتها و شکلهای درک شود (تصویر ۱۱).

۴) نسبتهای هماهنگ: هماهنگی به ارتباط بین قسمتهای مختلف و اینکه چگونه آنها با یکدیگر جور شوند تا یک کل یکپارچه را بوجود آورند مربوط است. نسبتهای معین و مشخص مانند تناسبات طلایی همچنین به کیفیت هماهنگی کمک می کنند. طراحان با استعداد اغلب اوقات نسبتهایی را برای دستیابی به نتایج هماهنگ تر ایجاد می کنند [۲۳]. (تصویر ۱۲).



تصویر ۱۰- حس تشابه، همسانی و الگو تصویر ۱۱- حس تعادل و وحدت تصویر ۱۲- محوطه پیرامونی بقعه، نسبت های هماهنگ

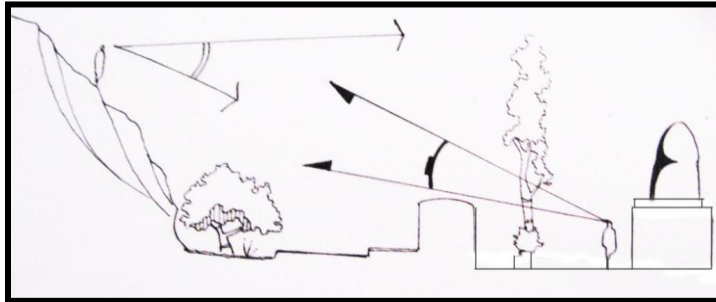
7 - Jack Nasar

8 - Smith

۳.۵. عناصر زیبایی شناسانه محدوده بلا فصل مجموعه

مجموعه قیدار نبی به عنوان یک مجموعه تاریخی بسیاری از عناصر زیبایی شناسانه را در خود جا داده است که در اینجا به بررسی این عناصر می پردازیم:

طبیعی بودن: در محدوده غربی مجموعه عنصر کوهستان و فضای سبز واقع در حاشیه آن به عنوان یک عنصر زیبایی شناسانه عمل می کند. این محدوده به دلیل اشراف بر مجموعه تأثیر بسزایی در ادراک زیبایی شناسانه ناظر دارد و این ادراک از دو جهت صورت می گیرد که یکی در اثر دید از درون به بیرون مجموعه است که ناظر امکان مشاهده فضای طبیعی بیرون مجموعه را دارد و این فضای طبیعی در ترکیب با گنبد و مقبره به اوج می رسد و دیگری تأثیر بیرونی مجموعه است که علاوه بر ایجاد محیطی زیبا در کنار مجموعه امکان ایجاد دید از بیرون به درون را فراهم می سازد (تصاویر ۱۱۳ الی ۱۵).



تصویر ۱۳- دامنه دید از داخل محوطه و فضاهای پیرامونی



تصویر ۱۵- طبیعی بودن



تصویر ۱۴- خلق عناصر زیبایی شناسانه در اثر

۲) نگهداری و مراقب: مراقبت و نگهداری درستی از مجموعه مقبره قیدار نبی، علی رغم دارا بودن ارزش های تاریخی و زیبایی شناسانه، انجام نشده و در بحث مرمتی توجه بیشتری را می طلبد. فضاها و دیوارهای داخلی به مرور زمان دچار آسیب و فرسایش شده اند. در ضمن فضاهای بیرونی نیز هم، کم و بیش دچار چنین وضعیتی هستند (تصویر ۱۶).



تصویر ۱۶- نگهداری و مراقبت از مجموعه

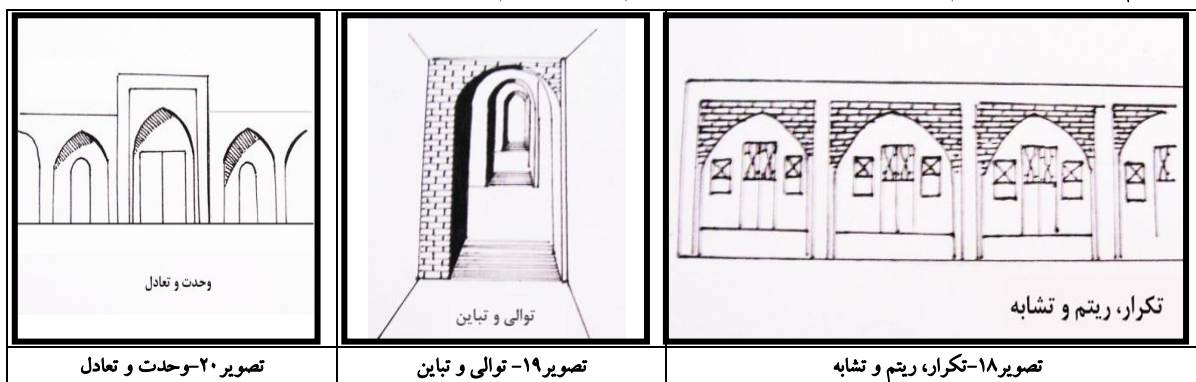
(۳) فضای باز و تعریف شده: مجموعه قیدار نبی دارای مجموعه ای از فضاهای باز در درون مجموعه و محدوده اطراف است که دارای کیفیت نامناسب می باشد و از هر گونه انسجام و مدیریت و نظم بی بهره است. تنها فضای تعریف شده محدوده، محوطه داخلی مقبره است که دارای فضای سبز کاشته شده می باشد ولی این محدوده نیز نیاز به مراقبت و تعمیر دارد (تصویر ۱۷).



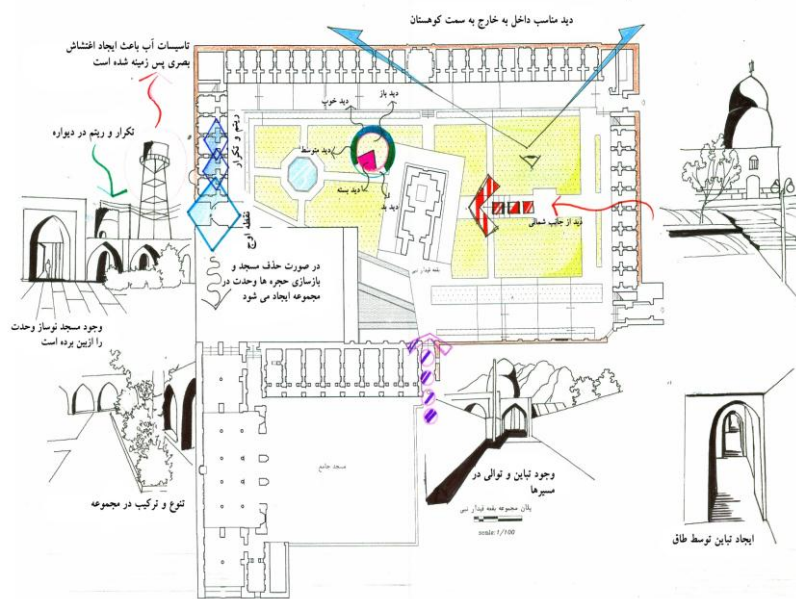
تصویر ۱۷- فضای باز و تعریف شده پیرامون اثر

۴) **محتوای تاریخی:** همانطور که در بررسی های گذشته عنوان شده است مجموعه قیدار نبی دارای ارزش و محتوای تاریخی می باشد که می تواند توسط عناصر یشتیان تقویت شده و تبدیل به یک مجموعه جاذب جمعیت شود.

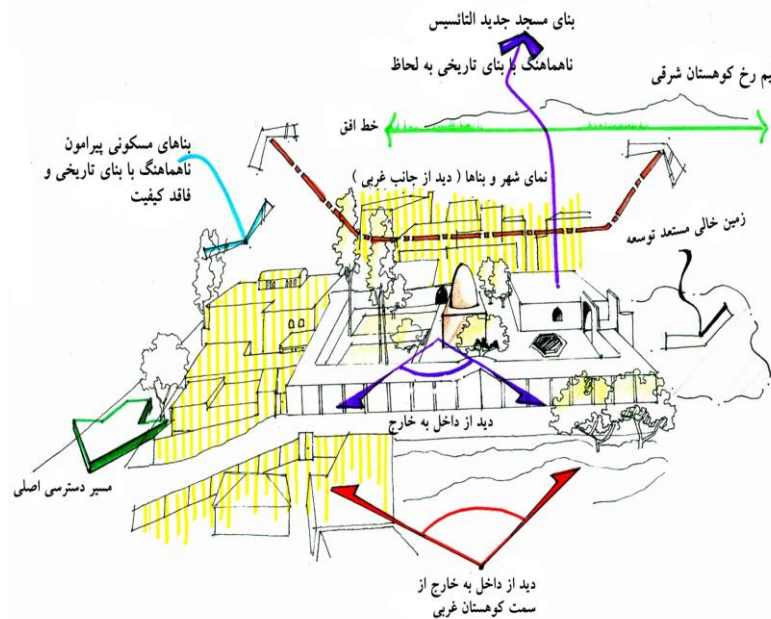
(۵) نظم: عناصر ایجاد نظم در مجموعه عبارتند از تکرار، ریتم، تشابه، تداوم و توالی، وحدت و تعادل (تصاویر ۱۸ الی ۲۰).



۴.۵. کلیت عناصر زیبایی‌شناسانه منظر در ارتباط با گردشگری (تصاویر ۲۱ و ۲۲)



تصویر ۲۱- کلیت عناصر زیبایی شناسانه، ارزش های زیبایی شناسی



تصویر ۲۲- کلیت عناصر زیبایی شناسانه، تقویت و توسعه منظر در جذب گردشگر

۵.۵. ارزشهای اکولوژیک منظر در ارتباط با گردشگری

اکولوژی طبیعت پیرامون و عناصر توپوگرافیک را مانند تپه ها و دره ها که باعث در معرض قرار گرفتن می شوند، در بر می گیرد. هرچند، تصمیم های طراحی تاثیر مهم بر تعیین اثر خرد اقلیم در جهت راحت تر نمودن فضاها دارند. عوامل مناسب در این مقیاس عبارتند از:

- ۱- ترکیب فضایی توسعه و اثر و رابطه آن با ساختمان ها و سایر تاثیرات بر محدوده سایت.
 - ۲- مکانیابی معابر دسترسی و مسیرهای پیاده، درختان و سایر گیاهان، دیوارها، حصارها و سایر موانع.
 - ۳- محل فضاها ی داخلی و خارجی و نماهای بیرونی با توجه به جهت تابش آفتاب و سایه
 - ۴- محیط بادی.
 - ۵- منظر سازی، درخت کاری و استخرها / فواره ها برای افزایش سرمایش طبیعی.
 - ۶- سر و صدا و آلودگی محیطی
 - ۷- جریان باد که تاثیری اساسی و قابل ملاحظه بر آسایش عابران پیاده، شرایط محیطی درون فضاها ی عمومی و اطراف ورودی های ساختمانها و فعالیت هایی که احتمالاً در آنجا به وقوع پیوندند، دارد.
- در مجموعه قیدار نبی مانند هر فضای شهری دیگر عوامل اکولوژیک نقش زیادی دارد. از جمله مهمترین عوامل اکولوژیک مؤثر در این سایت مسیرهای پیاده، فضاها ی سبز منظر و همچنین آلودگی صوتی می باشد (تصویر ۲۳).

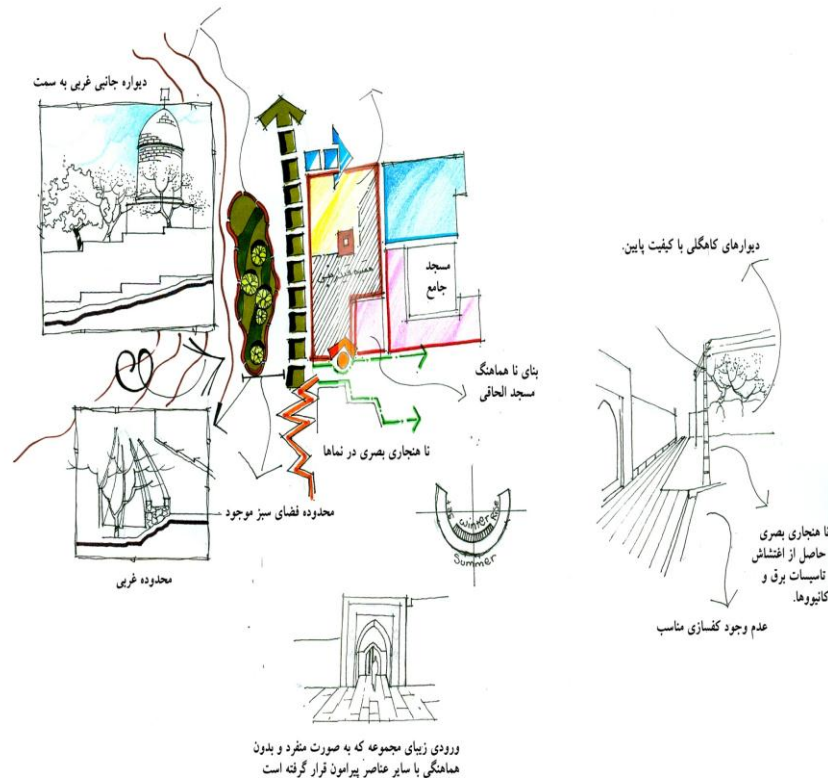
۱.۵.۵. عوامل مرتبط با اکولوژی در درون سایت

حضور آب: در درون مجموعه حضور آب تنها به صورت محدودی به شکل یک حوض نمود پیدا کرده است. حضور آب و تقویت این عنصر در فضا سبب تلطیف هوا شده و علاوه بر این بر زیبایی محیطی می افزاید. در آینده میتوان با طراحی بهینه این عنصر حیاط بخش را در مجموعه تقویت نمود (تصویر ۲۴).

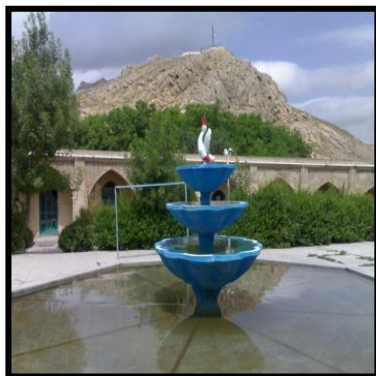
پوشش گیاهی: از جمله مهمترین عوامل اکولوژیک موجود در سایت وجود پوشش گیاهی نسبتاً مناسب میباشد. این عنصر علاوه بر ایجاد شرایط مناسب خرد اقلیم و ایجاد سایه آفتاب و باد باعث افزایش ارزش زیبایی شناسانه محدوده است. لیکن در

حارج از محدوده مجموعه مقبره پوشش گیاهی از نظم و تراکم و پراکنش کافی برخوردار نبوده و نیازمند توجه و رسیدگی بیشتر می باشد (تصویر ۲۵).

توپوگرافی: مجموعه مورد مطالعه در زمین شیبدار واقع شده و شیب محدوده از جانب شمال به جنوب محدوده است. همچنین حاشیه غربی مجموعه مشرف بر کوهستانی است که کاملاً بر منظر مجموعه غلبه کرده است. این دو عنصر بر شرایط اقلیمی و بتری محدوده مؤثر میباشند به طوری که کوهستان مجاور علاوه بر ایجاد محدوده های سایه گیر در بعد از ظهر ها باعث ایجاد فضایی شده است که دید مناسبی به مجموعه مقبره و مسجد جامع و کل نیمرخ شهر دارد و دارای پتانسیل زیاد برای ایجاد فضای کمپینگ و استراحت زائران می باشد. شیب زمین نیز عاملی است که در هدایت آبهای سطحی مؤثر بوده و همچنین امکان استفاده از جریان آب در زیباسازی محدوده را فراهم می سازد (تصویر ۲۶).



تصویر ۲۳- تحلیل ارزشهای اکولوژیک منظر در ارتباط با گردشگری



تصویر ۲۶- توپوگرافی



تصویر ۲۵- پوشش گیاهی در مجموعه



تصویر ۲۴- حضور آب در مجموعه

۶.۵. نمونه ای از جاذبه های گردشگری در شهر خداپنده

▪ مسجد جامع سنجاس: یکی از آثار برجسته استان زنجان می باشد که در ۱۲ کیلومتری شمال غربی شهرستان خداپنده در شهر سنجاس از توابع بخش سنجاس رود واقع است. محراب مسجد سنجاس با گچ بری های ارزنده متشکل از طرح های اسلیمی و گیاهی طراحی و ساخته شده اند.

▪ طبیعت روستای گرماب خداپنده و غار کتله خور: این روستا که از توابع شهرستان خداپنده میباشد، در ۶۰ کیلومتری جنوب غربی قیدار واقع است. آب و هوای روستای گرماب، سرد و خشک می باشد (تصاویر ۲۷ و ۲۸). رودخانه شورچایی از یک کیلومتری شرق آن عبور کرده و به قزل اوزن می ریزد. چشمه های آبگرم روستا باعث جذابیت منطقه شده اند. اطراف روستا را کوه های ساقیزداغی و قاپلاغ داغی در بر گرفته اند. غار کتله خور، مهم ترین اثر تاریخی این روستا می باشد (تصویر ۲۹).



تصویر ۲۸- دید کلی از مجموعه تفریحی روستا گرماب



تصویر ۲۷- برپایی نمایشگاه گل و گیاه و فضاهای اقامتی در روستای گرماب



تصویر ۲۹- غار کتله خور، روستای گرماب

۶. نتیجه گیری

حوزه های فرهنگی - تاریخی شهرها، به عنوان ابزار مهمی برای هویت بخشی به یک مکان یا فضای شهری و یا حتی کل شهر عمل می کنند. این مناظر، دارای تصویر ذهنی شفاف و واضحی در ذهن ساکنین شهر هستند و به تدریج در طی روند شکل گیری شهرها و در طول تاریخ به وجود می آیند. آن ها قادر هستند روابط جمعی را میان شهروندان شکل دهند و در یادها و خاطره ها باقی بمانند. این گونه مناظر از عملکرد نمادین برخوردارند که هم از لحاظ کارکرد و هم از لحاظ بصری، به واسطه ی یگانه بودن (قطب بودن و بی مانند بودن)، توانسته اند به عنوان نماد های شهری در پیرامون خود کارکرد یابند و یا بخشی از شهر، به نام آن ها خوانده شود. عناصر فرهنگی، ضمن آن که عامل هویتی در شهر محسوب می شوند، بر زندگی، فعالیت و سیمای عمومی منطقه هم تاثیر می گذارند. کاربری های موجود در مجموعه مشخص و درجه بندی شد و کمبود های موجود

در زمینه فعالیت دهی به این محله مشخص گردید. و در رابطه با ارزش های زیبایی شناسی منظر با تأکید بر پنج خصوصیت جک نصر از محیط های دوست داشتنی مانند: طبیعی بودن، نگهداری و مراقبت، فضاهای باز تعریف شده، محتوا و معنی تاریخی و نظم در این چارچوب بررسی شد. و در ادامه با اظهارات اسمیت مطابقت داده شد که شامل: حس تشابه و همسانی الگو، درک ضرباهنگ، درک تعادل و وحدت، نسبت های هماهنگ می باشد. برای راهبرد اهداف و توسعه مجموعه در راستای جذب گردشگر و ارتباط ارزش های زیبایی شناسی منظر و توسعه بنای مقبره با توجه به نیازهای محله و گردشگری توان این از پتانسل های موجود نهایت استفاده را برد. تنها در فضاهای باز بیرونی و بنای مقبره در زمینه مرمت و نگهداری کوتاهی شده است. در خصوص ارزش های اکولوژیکی منظر می توان به نتایج مطلوبی رسید که با پایه ریزی و مساعدت مسئولین در این زمینه در احیاء مسیرهای پیاده، فضاهای باز تعریف شده و فضاهای سبز منظر و توجه به آلودگی صوتی در محله. می توان قام های موثری در جذب گردشگری فرهنگی فراهم کرد که حضور عناصر و عوامل مرتبط با اکولوژی مانند حضور آب، پوشش گیاهی مناسب و دید زیبایی شناسی به محوطه کوهستانی و توپوگرافی مناسب از لحاظ اقلیمی در وضعیت مطلوب بوده و شیب زمین مساعد برای هدایت آب های سطحی بوده که می توان از هدایت آب در مجموعه و حضور آب نهایت استفاده را برد. محوطه مشرف به کوهستان در محوطه مقبره تاریخی دارای پتانسیل زیاد برای ایجاد فضای کمپینگ و استراحت زائران و گردشگران با ایجاد سایه مناسب می باشد. این آثار، در تعریف هویت شهر، ایجاد ارتباط تاریخی بین مردم و شهر هم چنین در جذب عملکردها و گروه های اجتماعی خاص و در سایر موارد فرهنگی و اجتماعی و حتی اقتصادی شهر هم، ایفای نقش می کنند. بهره گیری مناسب و مطلوب از این پتانسیل ها و امکانات بالقوه، منوط به شناسایی صحیح و دقیق روند تاریخی و وضعیت موجود و برنامه ریزی برای حفاظت و از همه مهم تر، احیاء و استفاده مناسب از این آثار است.

پیشنهادهای در مورد گسترش جاذبه های گردشگری در پیرامون بنا:

- تکمیل و راه اندازی مجتمع اقامتی و رفاهی برای زائران و گردشگران در بخش الحاقی به مجموعه؛
- جذب علاقه مندان به گردشگری فرهنگی و تطبیق محور پیاده راه سازی مجموعه با بافت شهری؛
- اضافه کردن حجره ها برای آموزش در بخش حوزوی؛
- ایجاد مراکز خرید سنتی و برپایی نمایشگاه های عرضه محصولات فرهنگی و صنایع دستی؛
- گسترش محوطه پیرامونی بنا با الهام گرفتن از طبیعت بکر و گل کاری شده روستای گرماب؛
- انتقال آب چشمه های آبگرم معدنی موجود در پیرامون بنا به محوطه و مجموعه سرپوشیده؛

۷. مراجع

۱. هالینگ دیل، رجینالد. (۱۳۹۳)، تاریخ فلسفه غرب، ترجمه عبدالحسین آذرنگ، تهران: نشر ققنوس.
2. Meyer, E. (2008). Sustaining beauty: the performance of appearance. A manifesto in three parts, Journal of Landscape Architecture, 3(1): 6-23.
۳. احمدی، بابک. (۱۳۸۹)، از نشانه های تصویری تا متن، به سوی نشانه شناسی ارتباطی دیداری، تهران: نشر مرکز.
۴. پرتار، مهدی؛ (۱۳۹۰). زیبایی متروکه ها، تحلیل زیبایی شناسانه پارک دویسبورگ - نورد. مجله منظر، ۳(۱۶): ۳۴-۴۱.
۵. پاپلی یزدی، محمدحسین. سقایی، مهدی. (۱۳۸۵). گردشگری (ماهیت و مفاهیم)، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، تهران.
6. Timothy, Dallen J. and Geoffrey Wall, (1995), Tourist Accommodation in Asian Historic City, The Journal of Tourism Study, VOL.6, NO.2, P.63.
۷. نقی زاده، محمد. (۱۳۸۱). نظریه شهروندی در فرهنگ و تمدن ایرانی، ماهنامه اطلاعات سیاسی - اقتصادی، سال هفدهم، شماره ۱۸۴.
۸. ایکوموس (ICOMOS) (شورای بین المللی بناها و محلهها) (۱۳۸۱)، منشور بین المللی گردشگری فرهنگی، فصلنامه پل فیروزه، شماره ۳.
9. Bachleitner, Reinhard, (1999), Cultural Tourism in Rural Communities, Journal of Business, Research, VOL.44, P.201-202

۱۰. ترنر، جان اتان، اچ. (۱۳۷۸). مفاهیم و کاربردهای جامعه شناسی، ترجمه محمد فولادی و محمد عزیز بختیاری، انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۱۱. رنجیریان، بهرام؛ زاهدی، محمد. (۱۳۸۴). شناخت گردشگری، اصفهان، چهارباغ.
۱۲. تقوایی، مسعود. اکبری، محمود. (۱۳۸۸). مقدمه ای بر برنامه ریزی و مدیریت گردشگری شهری، ناشر پیام علوی، چاپ اول.
13. UNDP (2004), Guidelines for urban regeneration in the Mediterranean region, Priority Actions Program Regional Activity Centre
14. Home, Robert K (1982), Inner city regeneration, E. & F. N. Spon, London, UK.
۱۵. مومنیان، آرزو؛ دلاکه، حسن؛ ذکاوت، میثم؛ (۱۳۹۳)، منظر شهری در بازآفرینی بافت های تاریخی، کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار، مشهد، موسسه بین المللی مطالعات معماری و شهرسازی مهراز شهر.
۱۶. شهری، کاووس؛ مرسلی، صغری؛ (۱۳۹۴)، منظر شهری بافت فرسوده و تاریخی (مطالعه موردی: محله امامزاده اسماعیل (ع) میانه، دومین کنفرانس ملی معماری و منظر شهری پایدار، بصورت الکترونیکی، موسسه بین المللی معماری، شهرسازی مهراز شهر.
۱۷. پور یوسف زاده، سارا؛ بمانیان، محمدرضا؛ انصاری، مجید؛ (۱۳۹۱)، معیارهای مرمت منظر محوطه های تاریخی و طبیعی با تأکید بر محوطه بیستون کرمانشاه، سال نهم، شماره ۲۲.
۱۸. حناچی، پیروز؛ فدائی نژاد، سمیه؛ (۱۳۹۰)، تدوین چارچوب مفهومی حفاظت و بازآفرینی یکپارچه در بافت های فرهنگی - تاریخی، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، شماره ۴۶.
۱۹. امین زاده، بهناز؛ رضاییگی ثانی، راضیه؛ (۱۳۹۱)، ارزیابی جایگاه مشارکت در طرح های منظر شهری به منظور ارائه فرایند مناسب بازآفرینی بافت های آسیب دیده، نشریه هنرهای زیبا- معماری و شهرسازی، دوره ۱۷، شماره ۳.
۲۰. همتی، مرتضی؛ (۱۳۹۵)، زیبایی شناسی پایداری، نسبت زیبایی با پایداری محیط؛ فصلنامه منظر، شماره ۴۵.
۲۱. طرح توسعه و ساماندهی محوطه و بافت تاریخی بنای مقبره قیدار نبی خدابنده زنجان، مهندسین مشاور پندار پایدار، ارومیه، ۱۳۸۹.
22. Nasar, Jack (1994). "Urban Design Aesthetics the Evaluative Qualities of Building Exteriors", Environment and Behavior, vol. 26, no. 3, pp. 377-401.
۲۳. اسمیت، آلفرد جی. (۱۳۷۹). ارتباطات و فرهنگ، ترجمه مهدی بابایی اهری، سمت.